

Sakristia errenazentista Bidasoa ibaiertzean. Marrazketa ulerbide.

Laburpena: Ez al dago marrazturiko proiektuaren eta eraikitako arkitektura-lanaren arteko erlazioa atzekoz aurrera ulertzerik? Ez al da marrazketa, hain zuzen ere, erreferentzia grafikorik gabe gelditu ziren arkitekturak ulertzeko biderik egiatiena eta barrenkorrena? Hona erlazio horren gaineko ariketa, Irungo Junkaleko Andre Mariaren elizari atxikitzen zaion sakristia errenazentista aintzat hartzen duena.

Gako-hitzak: Sakristia, Junkaleko Andre Maria, Manierismoa, Multiplex superpartiens, Ganga trenkatua.

Abstract: Would it be possible to reverse the relationship between the drafted project and the built architectural work? Isn't drawing precisely the most profound way to understand the architecture of the past that remain as unreferenced documents? This is an exercise about such question, one that analyses the Renaissance Sacristy that is attached to the Junkaleko Andra Mari Church (Irun, Basque Country).

Key-words: Sacristy, Junkaleko Andra Mari, Mannerism, Multiplex superpartiens, Lobbed vault.

Lauren Etxepare

Arkitektoa, EHU-DAGETeko
Arkitektura Saileko
zuzendaria

Aldiri, I, 17, 2014, 16-20, ISSN 1889-7185
Jasotze-data: 2013-12-27/Onarpen-data: 2013-12-29

Arkitektura-lana eta eraikina ez dira gauza bera. Eraikina izan liteke nola edo hala elkarrekin altxatutako elementu sorta; arkitektura-lana, aitzitik, aurretiaz marrazturiko proiektuan datza funtsean. Ez dira banatzen ahal, nahiz beti ez diren neurri berean burutuak suertatzen. Badira marrazturiko proiektuak, batetik, materialki gauzatuak izatera iritsi ez zirenak, eta badira, bestetik, eraikitzerakoan oinarri izan zituzten marrazkiak galduta iraun duten arkitektura-lanak. Azken horietako baten leheneratze-saioa da hau, Irungo Junkaleko Andre Mariaren elizari atxikitzen zaion sakristia errenazentista aintzat hartzen duena.

Bi alditan emandako lanaren fruitu da ariketa. Neurketa-lanak lehenik: sokak, plomuak, metroa eta laserra; marrazketa-lana ondoren: 0,7 mm-ko HB lapitza, 0,5 mm-ko bolazko errotuladorea, borragoma eta paper zuria.

Eliza

1508an ekin zitzaion, Irunen, Junkaleko Andre Mariaren eliza altxatzeari. Lanak, garaiko gerrateen ondorioz orobat, behin baino gehiagotan izan ziren etenak, harik eta 1606an elizaren eraikuntza burutu zen arte. Barne-espazioa, ekialde-mendebalde ardatz liturgikoaren arabera ezarritako nabe nagusiak eratzen du, 45 metro luze eta 24 metro garai dena, hiru ataletako bitan albo-nabeak zabaltzen zaizkiolarik. Elizak ezkila-dorre deigarria ageri du hegoaldeko tolesdura batean itsatsirik.

XV. mendean, Irun artean Hondarribiaren menpeko unibertsitatea zelarik, hiru pasabide zituen Santiago bideak Bidasoan barrena: batek zuzenean egiten zuen Hondarribira, eta beste biek Irun zuten helmuga. XVII. mendean erdialdera

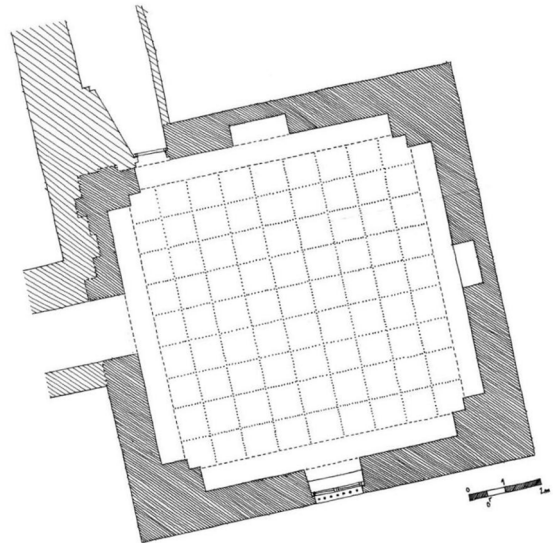
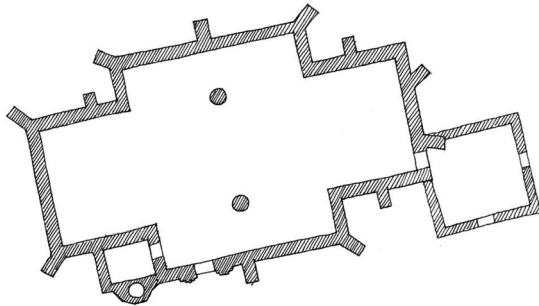
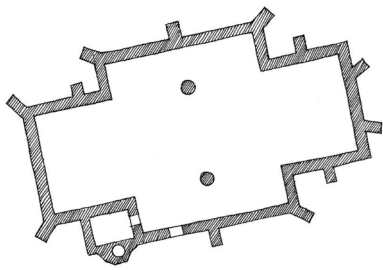
arte, bide biak egun Santiago karrikatzen ezagutzen dugun ingurura ailegatzen ziren; huraxe zen herriaren erdigunea. Bertan zegoen eliza, erromesentzako ospitalea, kontzeju-etxea eta etxadi koskorra. Inguru bizi hartan eraiki zen, eliza amaitu eta laster, sakristia errenazentista.

Eraikina Juan de Arbelaiz jaunaren lurren ertzean izan zen 1620an eraikia. Litekeena da haren ekimenez eraikia izana, esker oneko ekintza gisa edo, bi urte lehenago izendatu baitzuten Juan de Arbelaiz Santiagoko Ordenako Jaun.

Sakristia

Ekialdetik atxikitzen zaio sakristia elizari. Ia barrokoaren garaikoa izanagatik, Pizkundearen azken aldiko konposizio eta trazak darabiltza, garai klasikoaren osteko manierismoari jarraitzen diotenak. Askok izan ziren, XVII. mendean hasieran, garaiko jauntxoek altxarazitako eraikin berriak, sakristia asko tartean, noblezia osoa baitzegoen elizetako harrietan betiereko bilakatzeko grinak jota, eta hura izan omen zen familiok euren abizena gogoratua izan zedin hautatu bidea.

Forma garbiak zerabiltzaten manierismo erromanistaren jarraitzaileek, apaingarririk gabekoak ia. Horiek Sebastiano Serlio arkitekto italiarraren *Tutte l'opere d'architettura e prospetiva* zuten inspirazio iturri nagusi, hainbat liburukitan argitaratua izan zena. Serliok (1475-1554), arkitektura erromatarra eredutzat hartuta, hainbat arkitektura-ebazpide ezarri zituen, Pizkundearentzako eredu klasiko bilakatu zirenak. Ebazpideok arau geometrikoak zituzten oinarri, eraikuntza-logika ezin zintzoago erakusten zutenak: karratua, kuboia eta esfera; proportzioak eta ratioak; moduluak eta

Ezkerretik eskubira, goitik behera: Elizaren oina amaitu berritan; Sakristiaren argazkia; Sakristiaren oina; Elizaren eta sakristiaren oina, 1620tik, aurrera. **Irudien egilea:** Lauren Etxepare

aparejuak. Korrante hori Filipe II.ak bultzatua izan zen batik bat, italiar klasizismoaren zalea izaki. Haren ekimenez eman ziren argitara Serlioren hirugarren eta laugarren liburukiak, garaiko harginen eta obra-maisuen artean lilura eragin zutenak eta Italian aurkitzen ziren erromatar erorkinen eredugarritasuna aldarrikatzeraz zetozenak.

Junkaleko Andre Mariaren sakristiaren kontzeptua, aurretiko eraikin baten gaineko esku-hartzea den aldetik, jaso da. Erantsitako bolumen berria guztiz da autonomoa, atxikitze orduan ekialdeko absideari doi-doi ukitzen diona eta elizaren konposizioari kalterik egiten ez diona. Gordailu kubikoa da ia: 11,20 m luze-zabal eta 10 m garai. Teilatua lau isurialdekoa da, horma piko nahiz hegalik gabea, oharkabean igartzeko modukoa. Elizarekiko bereizkuntzari, formek ez ezik, harrien hautaketak ere laguntzen dio, elizak baliatu hareharrien ordez, kareharriz dago-eta eraikia.

Hormak, izkinak eta baoak.

Hormetako harriak neurtuta jabetzen da, eraikinari behatzen diona, modulu baten arabera izan zela marraztua. Silarrizko hormek ageri aparejuak dira horren lekuko. Hormen nortasuna, bolumena hain purua izaki, silarrrien piezaketan datza batik bat. Harriak lodiera ezberdinetako ilaratan daude antolaturik, apareju pseudoisodomoa osatuz. Ilara lodien altuera 41 cm-koa da, eta mehearena 21 cm-koa; horra lehen ezaugarria. Silarrriak tizoika daude paratuta, luzealdea hormaren lodian barneratzen delarik. Silarrrien burua da hortaz ageriko aurpegia, eta horien zabalera, ondorioz, harrien zeharkaldeak ezarritakoa: 56-57 cm inguru; horixe da eraikinaren oin karratua osatzeko baliatu modula.

Neurriak lapitzez papereratu eta hara, lehen ebidentzia: ratioak ematen dira silarrri handiaren eta txikiaren artean. Txikiaren ageriko aurpegiaren luzera bere altueraren erlazioa da: altuera halako bi eta heren bat hain justu, *multiplex superpartiens* deritzon proportzioaren arabera. Silarrri handiaren altuerak, bestalde, *sexquitercia* proportio delakoa du

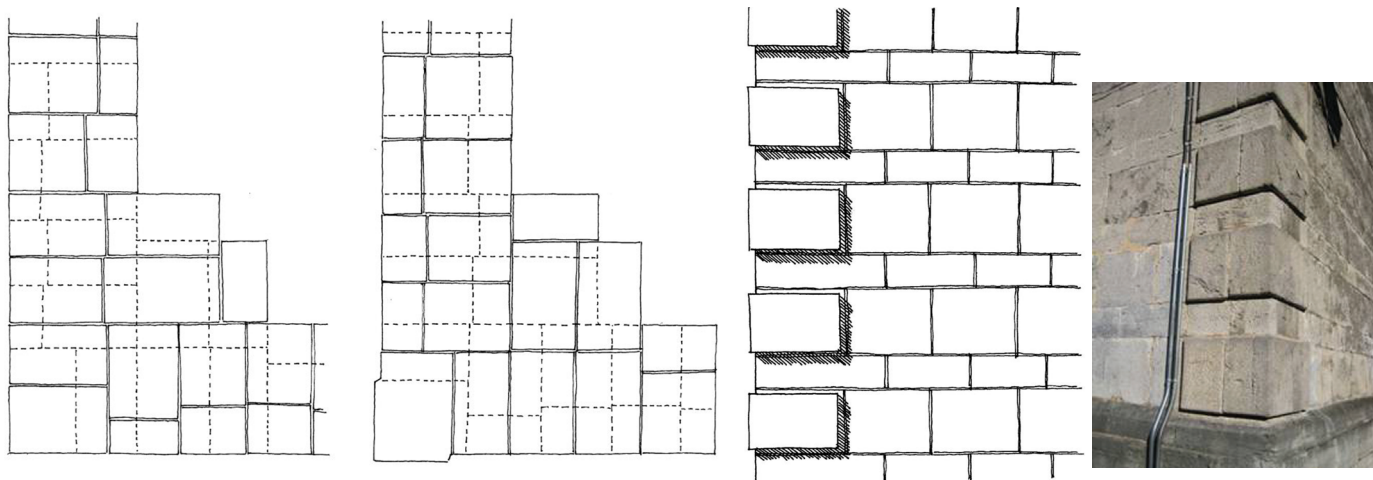
jatorri: luzera halako hiru laurden. Ilara lodian kokatzen dira izkinako kuxin-silarrriak, eta almohadilla sail hori sakristiaren hiru izkina exentuetan errepikatzen da, aristak nabarmen indartuz. Estilo-baliabide hau arrunt erabilia izan zen gurean XVI. eta XVII. mendeetan, garai hartan eraikitako jauregietan batik bat. Aparejuak eskalan marraztuak izan arte, baina, ez du eraikinak bere barne-atalen arteko erlazioaren berri ematen.

Hormetan lerro bi baino ez dira nabarmentzen: gailurreko erlaitz bikoitz hareharrizkoa eta beheko basamentu sendoa. Baoak, ekialdeko eta hegoaldeko fatxadetan, paramentuen erdian kokatzen dira: bi goian eta bakarra behean. Hain apaindura gutxiko hormetan aparteko konposizio-elementu bilakatzen dira leihook, ñabardura bereziak ageri dituztenak, harri mota ezberdinen erabilera besteak beste.

Hegoaldera begira dagoen leihoa da deigarriena. Hareharrizkoak ditu ertzeko silarrriak. Haren atalik bitxiena leihoburua da, goiko baoetan ez bezala, sistema bi baliatzen ditu-eta dintela osatzeko. Kanpoaldera, hareharrizko pieza bakarreko dintela dauka, mutur biak leihozangoetan txertatzen dituena eta flexioan egiten duena lan. Barnealdetik, ordea, kareharrizko dobelazko arku zuzen bik osatua, agerikoa bata eta tartean ezkatua bestea. Harri ezberdinen arteko bikromia-jolasak kanpoaldetik baino ez dira ikusten ahal.

Ganga trenkatua

Sabaian ikusten da argien izkundeko hargintzak zer-nolako etena ekarri zuen gotikoarekiko. Hargintza gotikoak, eraikuntza-efikazia xede, prozedura soilak baliatzen zituen, egikera estandarrik. Nerbio-bilbeak baliatzen zituen gangak osatzeko. Nerbioak erraz ulertzeko moduko lanketa sistematiko batetik eratorriak ziren, eta aise ahal ziren trazatu. Aitzitik, Pizkundeko frantziar zein espainiar hargintzak estilo berriaren formak eraikitzea zuen xede: azalera esferiko, zilindriko nahiz konikoetatik eratorritako maklak, hain zuzen ere. Halako azalaren garapenak bestelako kontzeptu bat du sorburu, nerbio-ganga gotikoaz bestelakoa. Obra-maisuek

Ezkerretik eskubira: Izkinako aparejua; ilara bakoiti eta bikoitiak; Izkinaren altxaera; Izkinaren argazkia. **Irudien egilea:** Lauren Etxepare

auzi partikular oro, kasuaren konplexutasun-maila zeinahi zelarik ere, geometria abstraktuaren eta puruaren aplikazio hutsez ebazteko borondate irmoari eusten zioten, eta estilo berri honek, estereotomia garaikideari ez ezik, indar handia eman zion geometria deskribatzailearen garapenari ere.

Oin karratuko espazioa estaltzeko, ganga mota bi baliatu ziren Pizkundean: ertz-ganga eta ganga trenkatua. Trenkatua, oro har, Espainiako hegoaldean erabili zen gehien, eta ertz-ganga haatik, Gaztela aldean. XVI. mendean, sona eta itzal handia hartu zuten han eta hemen Euskal Herriko harginek. Sendiklanen baitan ikasten zuten lanbidea, harriaren ebaketan trebatuz. Iaiok ziren forma berriekin, ganga-eraikuntzan batik bat. Aipatzekoa da Martin de Armendia hargina, Azpeitiko Soreasuko San Sebastian eliza estaltzen duten ganga trenkatuen egilea, bertan ikusi ahal dira-eta Junkaleko Andre Mariaren sakristiaren ganga trenkatu ikusgarriak ageri artesonatu berberak.

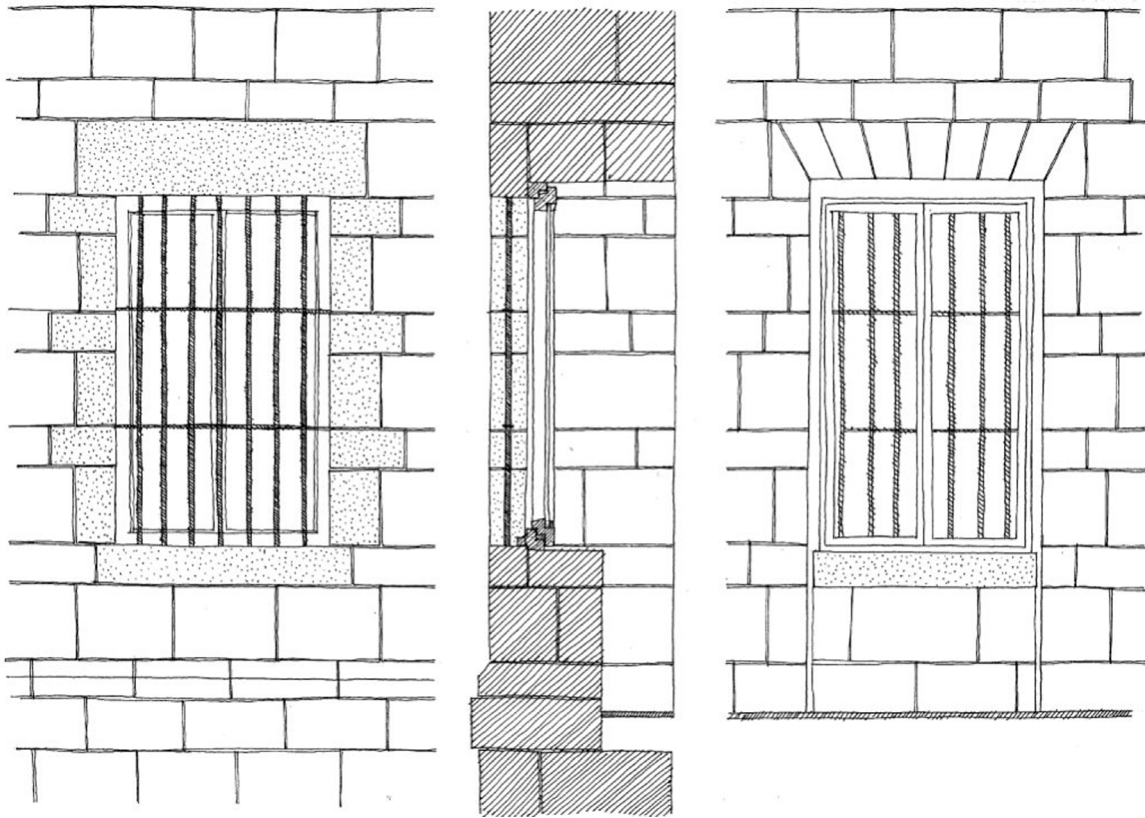
Sakristiako sabaiaren trazak elementu geometriko puruak ditu jatorri: esferaerdi baten eta haren oinarri-zirkunferentzian txertatzen den prisma karratuaren arteko ebaketa goian; eta prismaren lau aldeak behean. Hormen izkinetako tolesduren gainetik abiatzen dira arku toralak edo albo-arkuak, oin karratuaren aldeko lau plano bertikalen eta kupula erdi-esferikoaren arteko ebaketatik eratorriak. Arkuok artesonatuz daude apainduta, eta horietan ematen da, hain zuzen ere, harri mota ezberdinen arteko trantsizioa, hormetako kareharriari utzi eta hareharrizko gangaren zati izatera igarotzen baitira.

Ganga trenkatuak hiru prozeduraren arabera eraiki ahal ziren: dobela-ilarak ardatz bertikalarekiko biraka paratuta; dobela-ilarak karratuak osatuz eratuta eta, azkenik, erronbo itxura osatzen duten dobela-ilarak baliatuta. Lehen ereduan (20. orrialdeko ezkerreko irudia) dobelek gangaren ardatz bertikalaren inguruan ilara horizontaletan egiten dute bira, iglu batean bezala, eta hori izan zen ganga trenkatu klasikoak eraikitzeko sarrien jorratu bidea. Bigarrenean, dobelek

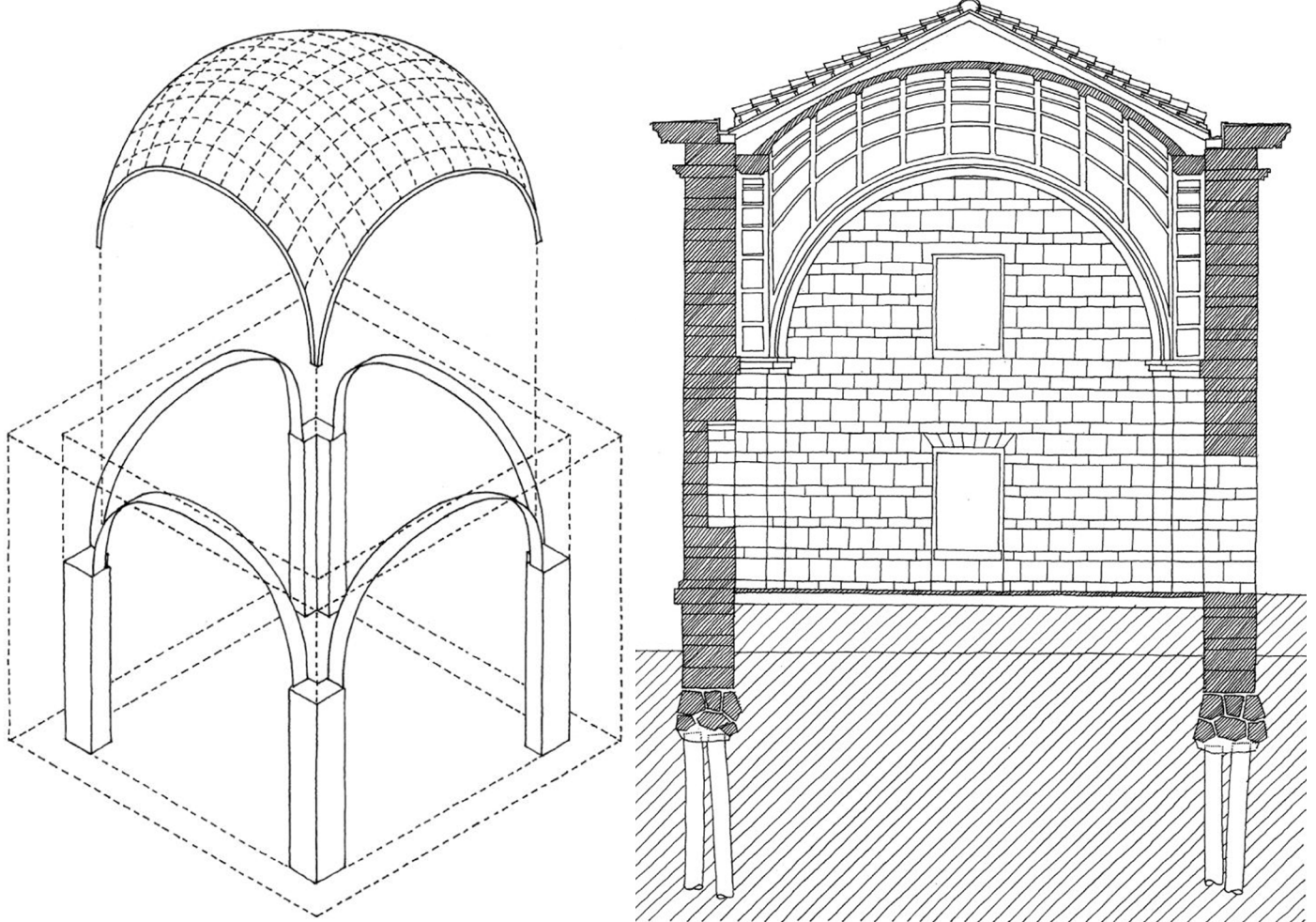
alboetako arku toralen zentroak lotzen dituzten ardatz horizontalekiko egiten dute bira (20. orrialdeko goi-eskumako irudia); eta hirugarrenean dobelen biraketa ardatz horizontal baina diagonalen arabera da, hau da arku toralen muturrak lotzen dituzten lerroen arabera (20. orrialdeko beheko irudia).

Sakristiaren sabaiak bigarren ereduari jarraitzen dio (11.2. irudia), dobelak ilara karratuka antolatzen dituenari. Dobelak plano hauen arabera daude ebakita: gangaren intradosa, biraketa-ardatz bakoitza hartzen duten bina plano eta, azkenik, estradosa, teilatupean gorderik. Ganga, finean, esfera baten zatia da, eta oineko proiektzioan karratuak osatzen dituzten zutikako arku sailek osatua dago. Laukizuzenak dira dobelak, 30 x 50 cm-koak, izkinako topaguneetakoak izan ezik, "L" gisako angelua osatzen baitute ilara perpendikularrak egoki jasotzeko. Artesonatu eta dobela-saila, nolahi ere, ez datoz bat, Errenazimentuko hargintzan, gotikoan ez bezala, berezita baitoaz eraikuntza eta apainketa. Gotikoan, silarrizko nerbioa bera bilakatzen da apaingarri, plementeria lau alboetan duelarik; arkitektura errenazentistan, ordea, apaingarria erabat dago dobelen piezaketatik aske; marrazki bilakatzen da apaindura, gangaren azalaren gainean zizelkaturiko jolas geometrikoa.

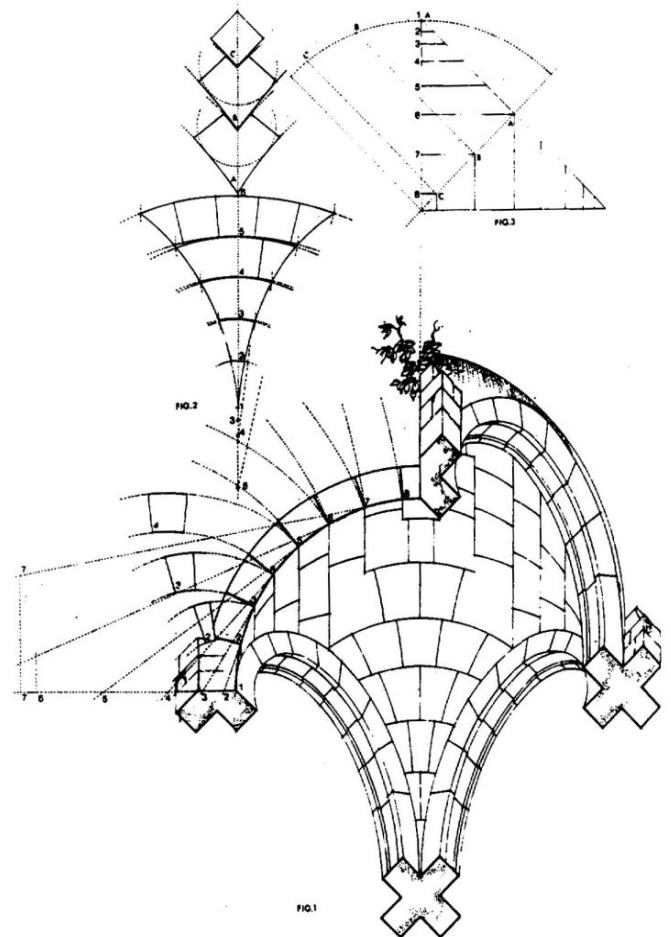
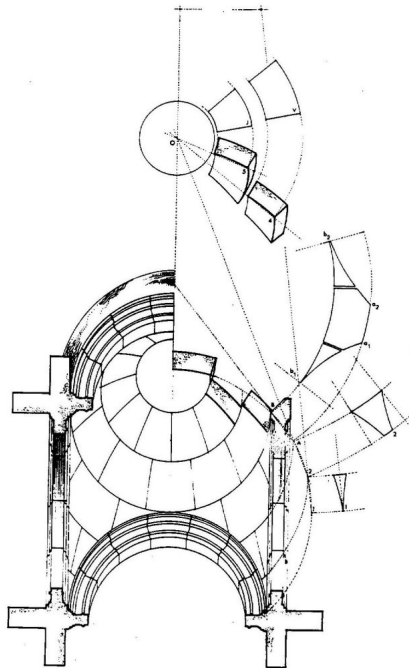
Kasetoiak laurogeita bat dira, eta hiru apaingarri ageri dituzte: izkinakoetan, behekoetan, landare-motiboak ageri dira; gainontzeko hirurogeita hamazazpietan, damero diagonal osatzen dute, ilara batean almohadilla karratua eta bestean lau aldeko lore-motiboa irudikatuz. Erdiguneko kasetoiak, esfera baten eta lauki-sail baten ebatura direnez gero, bilduak eta karratuak dira; izkinakoek erronbo luzatuaren itxura hartzen dute, apaingarri luzatuekin hornitzeko moduko azalera eskainiz.

Eskubiko irudia: Beheko leiho bakarraren kanpo-altxaeran ebakidura eta barne-altxaera.

Goiko irudiak: Sakrisitaren geometria eta Sakristiaren zeharkako ebaketa.
Irudien egilea: Lauren Etxepare

Marrazketa ulerbide

Elizari buruzko agiri, liburu-atal eta dekretuek ez dute sakristiari buruzko xehetasunik txikienaren berri ere ematen; are, erreferentzia historiko zenbait alde batera utzita, inon ez dago jasoaren haren konposizioaren eta haren osagaien arteko barne-erlazioaren ingurukorik. Arkitekturaren historia osoan marrazketa eta arkitektura bereizezinak izan baldin badira, are gutxiago disoziatu ahal da marrazketa kontzeptu geometrikoetan, proportzioetan, ratioetan eta moduluetan hain oparoa izandako arkitekturatik. Izan ere marrazketa da, neurketak, krokisak eta aurretiko lanak oro barne direla, haren barne-erlazioak agerian jartzeko tresnarik eraginkorrena.

///

Bibliografia:

Arrázola, M.A. (1967): *El Renacimiento en Guipúzcoa. Tomo I. Arquitectura*, Gipuzkoako Foru Aldundia. Donostia.

Barrio, J.A.: *Errenazimentuko arkitektura Euskal Herrian: burbilketa bat*, <www.hiru.com>, Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saila, Eusko Jaurlaritza.

Nieto, V.; Morales, A.J.; Checa, F. (1989): *Arquitectura del Renacimiento en España, 1488-1599*, Ediciones Cátedra, Madril.

Rabasa, E. (2007): “De l’art de picapedrer (1653) de Joseph Gelabert, un manuscrito sobre estereotomía que recoge tradiciones góticas y renacentistas”, *Actas del Quinto Congreso Nacional de Historia de la construcción, Volumen II*, Instituto Juan de Herrera, Madril, 745-754.

Palacios, J.C. (1999): “Trazas y cortes de cantería en el renacimiento español”, *Tratado de Rehabilitación; Tomo 1: Teoría e Historia de la Rehabilitación*, Munilla-Lería, Madril, 215-228.

Rabasa, E. (2000): *Forma y construcción en piedra. De la cantería medieval a la estereotomía del siglo XIX*, Akal, Madril.

Cámara, A. (1990): *Arquitectura y sociedad en el Siglo de Oro*, Ediciones el Arquero. Madril.

